

Monoqrafiya "Ön söz əvəzi" ilə başlayır və "Nəzəri fikrin təçəkkülü", "Orta əsrlərdə nəzəri fikir", "XIX əsrdə ədəbi-nəzəri fikir", "XX əsrdə ədəbi-nəzəri fikir", "Sovet dövründə ədəbi-nəzəri fikir", "Müstəqillik illərində ədəbi-nəzəri fikir", "Müsi dünyada nəzəri-estetik fikir" ümumi başlıqları altında yarımfəsildə öz əsas məzmununu tapır, "Son söz əvəzi", "Ədəbiyyat siyahısı" və mündəricata düşməyən, lakin olduqca vacib olan "Əlavə"dən ibarətdir.

Məlumdur ki, ədəbi prosesin formalaşmasında mühit, sənətkar şəxsiyyəti, yaradıcılıq psixologiyası, varislilik prinsipi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Görkəmli sənətkarların bədii söz və onun qanunauyğunluqları haqqında fikir və mülahizələri də böyük maraq doğurur və ümumən ədəbi-nəzəri fikrin formalaşmasında iştirak edir, ona stimül verir. Müəllif tədqiqatı boyu bu məsələləri nəzərdən saxlamış, müasir gənc filoloqlara dərslik səviyyəsində istiqamətverici bir əsər yazmış, ədəbi nəzəri fikir nədir, necə formalaşır, nə cürə inkişaf edir və hansı mərhələlərdən keçmişdir kimi problematik sualları cavablandırır.

O da, məlumdur ki, ədəbi nəzəri fikir ümumilikdə bədii əsərin ideyası, məzmun və forması, onun strukturu, sujet və kompozisiyası, obrazlar sistemi, rəngarəng sənətkarlıq komponentləri, bədii təsvir və ifadə vasitələri, dil, eləcə də həyatı nə şəkildə əks etdirmənin prinsipləri haqqında düşüncələr sistemidir. Rafiq Yusifoğlu seriş-tə göstərərək bütün bu sistemə elmi şərhini ortaya qoymuş, onun təkamülünü izləmiş və ümumiləşdirmişdir...

Zəhmətkeş tədqiqatçı eramızdan əvvəl Şərqdə Zərdüştin (e.ə. VII-VI əsrlər), Budanın (e.ə. VI əsr), Lao Tszinin (e.ə. VI əsr), Konfutsinin (e.ə. VI əsr), Yan Çyunun (e.ə. 440-360), Çjuan Tszinin (e.ə. 369-286) və başqalarının, Avropa dünyasında - Yunanıstan və Romada Falesin (e.ə. 625-547), Anakaşorun (e.ə. 500-423), Herakliti (e.ə. 540-480), Pifaşorun (e.ə. 580-500), Zenonun (e.ə. VI əsr), Empedoklin (e.ə. 485-425), Sokratın (e.ə. 469-399), Demokritin (e.ə. 460-350), Platonun (e.ə. 428-347), Diogen Sinoplunun (e.ə. 404-323), Fukudidin (e.ə. 460-400), Aristotelin (e.ə. 384-322), Epukurun (e.ə. 342-271), Siseronun (e.ə. 106-43), Lukretsi Karın (e.ə. 99-55), Senekanın (4-65), Epikletin (50-138), Mark Avrelinin (121-180) və başqalarının fikirlərini bir daha, yenidən izləmiş, antik dövrün fikir adamları ilə müasir gənc oxucusunu, tələbələrini tanış etmiş və düzgün olaraq o qənaətə gəlmişdir ki, bu nəhəng insanların fikirləri həm insanların dünyanı dərkinə, yaşama tərzlərinə, həm də onların yaradıcı təxəyyüllərini yeni istiqamətdə inkişafına təkan vermişdir...

Xüsusən, Rafiq Yusifoğlu bu konsepsiyani izləyərkən, həmişə Avropa ədəbiyyatşünaslarının daha çox üstünlük verdikləri "avrosentrizm"dən uzaqlaşmış, həqiqiyyətə ortaya qoyaraq ta qədimdən dünya ədəbi-nəzəri fikrinin formalaşmasında obyektiv ilkinliyi, başlanğıcı Şərqdən götürmüş; Avestaşünaslığa, Şumerşünaslığa, Qədim Çin təfəkkürünə, Buddizmə, prototürk dastançılıq ənənələrinə diqqəti cəlb etmiş, inandırıcı arqumentlərlə, zəngin misallarla, mənbələrə əsaslanaraq konsepsiyasını ortaya qoymuşdur...

Bela ki, monoqrafiyada Şərq poetikasının türk, ərəb, farsdillili ədəbiyyatın minillik ədəbi təcrübəsinə istinadən yaradılan mükəmməl bir nəzəri sistem izlənilir, bu siste-

min yaradıcılarından olan Sibaveyh, İbn Quteybə, Qudamə ibn Cəfər, Əbdülqahir Curcani, Eynülqüzzat Həmədani, Şeyx İşraq, Əl-Fərabi, Nəsrəddin Tusi, Kami Qəzvinli, bəlağət elminin banisi sayılan Cahiz və başqaları haqqında verilən məlumatlar, onların fikir və mülahizələrindən götürülən sitatlar həm Şərq poetikasının görkəmli nümayəndələri, həm də bu poetikanın nəzəri-estetik prinsipləri, kateqoriyaları haqqında dolğun təsəvvür yaradır.

Burada bir cəhəti də, qiymətləndirmək gərəkdir ki, Rafiq Yusifoğlu fikirlərini sübuta yetirməkdən ötrü Qərb və Şərq mənbəşünaslığı ilə yanaşı və bəlkə də, bir az da, üstünlüklə Azərbaycan mənbəşünaslığından istifadə etmiş və bununla da ədəbi-nəzəri fikrin təkamülündə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının nəticələrini önə çəkərək qiymətləndirmişdir...

Rafiq Yusifoğlunun bu əsərinin ən maraqlı konseptual xətlərindən biri də, ədəbi-nəzəri fikrin formalaşmasında təkə nəzəri fikir adamlarının deyil, klassik, görkəmli sənətkarların rolunu əhəmiyyətli bir dərəcədə izləməsidir. Bu hissədə Xətib Təbrizinin, Nizami Gəncəvinin, Məhəmməd Füzulinin poetik və bədii əsərlərinə, divanlarına yazdıqları dilaçələlərə əsaslanaraq onların ədəbi-nəzəri görüşlərinin məğzi konseptual şəkildə açıqlanır, İntibah (resenans) dövrünün, Sufizm - təsəvvüf və hürifizmin bu yöndən mahiyyəti açıqlanır, orta əsrlər nəzəri fikrinin mühüm abidələrindən olan Bualonun "Poeziya sənəti" əsəri qiymətləndirilir.

Rafiq Yusifoğlu xronoloji ardıcılıqla XIX və XX əsrlərdə təkamül edərək formalaşan dünya ədəbi-nəzəri fikrinin nəhənglərindən olan V.Q.Belinski, Jül Renarın, M.F.Axundzadənin, sonrakı əsrdə A.Səhətin, M.Ə.Sabirin, Y.V.Çəmənzəmənlinin ədəbi-nəzəri görüşlərinin səciyyəvi cəhətlərindən söhbət açır.

Monoqrafiyanın ən maraqlı hissələrindən biri də, "Sovet dövründə ədəbi-nəzəri fikir" başlığı altında verilən öçerklərdir. Burada qədar olan fikir və mülahizələrdə ədəbi-nəzəri fikrin inkişafı dünya miqyasında klassik tarixi müstəvidə izlənilirdisə, bu fəsilə lokal bir tarixi-siyasi mərhələ - sovet dövründəki ədəbi-nəzəri fikrin Azərbaycan ədəbi mühitindəki mahiyyəti şərh edilir. Mühüm məsələ odur ki, bu mərhələ ilk dəfədir ki, belə bir problematika istiqamətdə öyrənilir.

Müəllif bu mərhələni izləmək üçün Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının elmi istiqamətlər üzrə əldə etdiyi nəticələrə ümumi baxış edir, sobət dövrü ədəbiyyatşünaslıq elminin ümumi mənzərəsinə cəmləndirir, əldə edilən nailiyyətləri ədəbi faktlar əsasında xatırladır və bunların ədəbi-nəzəri fikrin mühüm qaynaqları sayır. Və sonrakı yarım fəsillərdə bu nailiyyətlərdən bacarıqla istifadə edə bilir.

Rafiq Yusifoğlu burada Fəridun bəy Köçərlinin "Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabını təhlilə cəlb eləyir və olduqca əhatəli şəkildə görkəmli maarifpərvər ziyalımız, ədəbiyyat tarixçimiz Fəridun bəy Köçərlinin bu sahədəki xidmətlərini faktların dili ilə şərh eləyir, nəzəri fikir tariximizdə ilk dəfə bu

nəhəng şəxsiyyətin ədəbiyyatımızın elmi təsnifatını verməsini müəyyənləşdirərək yazır: "Həm ədəbiyyat, həm məneviyyat, həm də ədəbi-nəzəri fikir tariximizin formalaşmasında F.Köçərlinin müstəsna xidmətləri olmuşdur. İlk dəfə olaraq o, xalqın diqqətini öz məneviyyat, ədəbiyyat tarixinin üstünə yönəltdi, millətin özünü özünə tanımaq cəhdi göstərmişdir. ...Bu əsərlə F.Köçərli ilk sistemli ədəbiyyat tariximizi

yaratmış, ədəbiyyatşünaslıq elminin bünövrəsini qoymuş, onun nəzəri-estetik prinsiplərini formalaşdırmış, humanitar elmin inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirmişdir."

R. Yusifoğlu bu yarımfəsildən sonra "Azərbaycan sovet yazıçıların ədəbiyyat və sənət haqqında fikir və mülahizələri" yarımfəslini təqdim etmişdir. Burada, tədqiqatçı düzgün olaraq, belə bir mülahizə irəli sürür ki, "ədəbi-nəzəri fikrin formalaşmasında görkəmli ədəbiyyatşünas alimlərlə yanaşı şair və yazıçıların xidmətləri az olmamışdır" və bu mülahizə prizmasından ümumiləşmiş elmi baxışla yanaşı, H.Cavidi, M.Müşfiqin, xüsusən C.Cabbarlının nəzəri görüşlərinə bir dəfə diqqət yetirir, sonra isə ayrı-ayrılıqda Səməd Vurğunun, Süleyman Rəhimovun, Mehdi Hüseynin, Mirzə İbrahimovun, Rəsul Rzanın, Mir Cəlalın ədəbi-nəzəri görüşlərini təhlil süzgecindən keçirir, sovet dövründə yaranan nəzəriyyə dərslərlərinin elmi mahiyyətindən, dəyərlərindən, perspektivlərindən söhbət açır.

Rafiq Yusifoğlunun bu tədqiqatının ən maraqlı, daha çox orijinal təsir bağışlayan "Müasir dünyada nəzəri-estetik fikir" fəsidir. Burada zəhmətkeş və daima axtarışlarda olan tədqiqatçı "Modernizm və onun nəzəri-estetik prinsipləri", "Semiotta nəzəriyyəsi", "Postmodernizm və onun nəzəri-estetik prinsipləri" müasir, konseptual, olduqca aktual, müasir nəzəri fikrin maraqlı dairəsində intensiv şəkildə olan problemləri izah və şərh etmiş, özünün münasibətini bildirmişdir.

Monoqrafiyanın elmi aparaturasının zənginliyi və mövcud mənbələrə müstəqil yanaşma üsulu bunu tam şəkildə sübuta

yetirir. Mövzunun əhatə miqyası tarixin dərinliklərindən bu günümüze gəlir və bunları əhatə etmək elə də asan məsələ deyildir. Bu dövrün ədəbi-nəzəri fikir materialı müəllifin elmi laboratoriyasında təhlil-təşrih əməliyyatından keçərək dürüst qiymətni tapmışdır...

Ümumilikdə, kitabın-monoqrafiyanın elmi planı, strukturu və elmi-nəzəri materialın əhatəsi qənaətbəxşdir. Elmi araşdırma aydın, məntiqli və məqsədlidir. Monoqrafiyada ədəbi-nəzəri fikrin inkişaf mərhələləri ayrı-ayrı fikir adamlarının nəzəri fikir müstəvisində ən maraqlı detallarına qədər bütün sənətkarlıq komponentləri diqqət mərkəzinə çəkilmişdir. Klassik üslubda yazılmış, müasir və qabaqcıl ədəbiyyatşünaslıq ənənələrimizi davam və inkişaf etdirən bu əsər öz əhatəliliyi, monumentallığı, informasiya zənginliyi, elmi səviyyəsi ilə diqqəti cəlb edir.

Professor Rafiq Yusifoğlu ədəbiyyatımızda öz sözü, öz imici olan nüfuzlu qələm sahiblərimizdən. Onun "Ədəbi-nəzəri fikrin inkişaf mərhələləri" kitabı müasir elmi-nəzəri fikrin bütün tələblərinə və parameitrlərinə cavab verməklə yanaşı, ümumiyyətlə dünya ədəbi fikrinin təkamülü bərəsində dürüst, obyektiv, aydın təsəvvür yaranan monumental tədqiqatdır...

Əsəri oxuduqca aşkar şəkildə görünür ki, müəllif ədəbi-nəzəri fikir tarixini mükəmməl şəkildə mənimsəmiş, həmçinin, hər dövrə məxsus fikir axınını, cərəyanları, bunların tarixi mənzərəsini yaxşı bilir. Elə buna görə də, müəllifin elmi-nəzəri arqumentləri, izah və şərhləri inandırıcıdır və hər bir müddəanın arxasında fakt dayanır, material dayanır, müəlliflərin fikirlərindən götürülən misallar dayanır...

Əsəri oxuyarkən dünya ədəbi-nəzəri fikrinin inkişaf yolu, onun təkamülü, əldə olunan, sivilizasiya xidmət edən nəticələri bərəsində tam təsəvvür yaranır və elə buna görə də, Rafiq Yusifoğlunun bu yeni tədqiqatını müasir ədəbiyyatşünaslığımızın nailiyyətləri səviyyəsində qəbul etmək olar. Çünki Rafiq bu əsərini də, müasir milli metodologiya və müterəqqi dünya ədəbiyyatşünaslığının zəngin təcrübəsi və nəzəri prinsipləri əsasında araşdırdığından dəyərli və orijinal, bu günümüze - filoloji nəzəri fikrimizə, tədrisimizə, təhsilimizə lazımlı, boşluğu dolduran bir monoqrafiya yarada bilməmişdir...

Filologiya elmlər doktoru, professor, şair, tərcüməçi, publisist, ədəbiyyatşünas, pədaqoq Rafiq Yusifoğlu olduqca məhsuldar ziyalılarımızdandır. Hələ beş il bundan əvvəl nəşr edilmiş bibliografik göstəricidə onun yaradıcılığı bərəsində 3592 addan ibarət məlumat getmişdi. Bu adi fakt deyil, mühüm göstəricidir, qürur və fərəhverici göstəricidir və bu faktlar sübut edir ki, Rafiq Yusifoğlu bu günümüzün ən nüfuzlu qələm sahiblərindən biridir. Bir qələm dostu və həmkarı kimi ona, bu yolda yeni-yeni uğurlar arzulayırıq...

**Tərlan Novruzov,
filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor**